

Kritična teorija v sociologiji

- 1* V širšem smislu se vse, kar je zavestno antipozitivistično, včasih imenuje kritično.
- 2* V ožjem pomenu pa je izraz kritična teorija v sociologiji omejen na t.i. **frankfurtsko šolo**. Kritična teorija ima za sociologijo velik pomen. pri tem gre za skupino **Judovskih mislecev** navezanih na frankfurtski Inštitut za družbene raziskave ustanovljen po 1. svetovni vojni, ki pa je svojo teoretično podobo pričlenjal dobivati 1931, ko je **Horkheimer** postal direktor, in je tej šoli dal osnovno podobo.
- 3* Sem spadajo še: **Fromm, Adorno, Marcuse**.
- 4* Druga generacija kritične teorije **Habermas, Offe**,... a so se precej oddaljili od izvirnih idej krit. teorije.
- 5* Nastanek te teorije je bil pod močnim vplivom zgodovinskih okoliščin (zmage oktobrske revolucije v Rusiji). Ti avtorji bili pod vplivom marksizma predvsem **Luckacsem** (Zgodovina in razredna zavest).
- 6* Na nastanek je vplival predvsem **razvoj marksizma** (ekonomizacija in vulgarizacija v obliki historičnega materializma). Tega so ti avtorji zavračali. Ni se jim zdel vreden razprave. Na je oblikovanje vplivalo tudi nezadovoljstvo s pozitivistično usmerjenostjo razvoja znanosti. Pa tudi pojav fašizma. Po drugi svetovni vojni pa tudi stabilizacija kapitalizma (kar je za njih bilo nepričakovano).
- 7* Kritičnost pri teh avtorjih pomeni zavračanje sistematičnosti. Pri njih je skupno prizadevanje po razodevanju skritih možnosti korenito drugačnega, človeku ustrežnejšega ustroja družbe.
- 8* Kritika pomeni slediti **Maksovim** prizadevanjem po kritiki ekonomije in še bolj po kritiki ideologije ter slediti **Freudovim** prizadevanjem po prodiranju do nezavestne plasti človekove osebnosti. Hoteli so združiti, posodobiti Marxova in Freudova stališča.
- 9* Kritika predvsem pomeni dvom o etabliranih, uveljavljenih, splošno sprejetih resnicah, dejstvih, podmenah. Spraševati se je treba po upravičenosti družbenih pravil. Izhajajo iz podmene da spremenljivost družbenega življenja onemogoča ne le doseganje univerzalnih resnic, temveč tudi univerzalno veljavnih metod spoznanja družbenega življenja in zgodovine. Dvomiti kaže glede tega da je družba resnično nekaj ločenega od posameznika.
- 10* Najgloblje kritika je prizadevanje pri raziskovanju tistih pogojev spoznanja, ki formalno znanstveno spoznanje v teoriji in praksi spreobrnejo v brezumnost, blaznost.

Znanost:

- 11* Frankfurtovcji so zelo kritični do same obstoječe znanosti, kot družbene sile. Znanost sama je postala zaslužnjena sila. Sami principi slehernega znanstvenega odnosa do stvarnosti zadevajo, predpostavljajo manipulacijo in prizadevanje po obvladovanju te stvarnosti. Naj bi uveljavljali stališča spoznavanja kot sredstva za obvladovanje razmer. Potrebno je vzpostaviti odnos sprave s stvarnostjo z naravo in ljudmi.
- 12* Ponavadi je kritika naslovljena na pozitivizem in scientizem, ne pa na znanost kot takšno. Pozitivizmu postavljajo nasproti holizem oz. totaliteto, spoznanje celote (potrebo po takšnem spoznanju in takšni analizi, kjer se posamezna spoznanja umestijo v širše sklope, toda zahteva po spoznanju totalitete ni dobesedno možna po znanstveni poti).
- 13* Zahtevajo znanost, ki razkrije stvarnost, obstoječe odnose gospodarstva in represije, loči bistvo od videza.
- 14* Ostro nasprotovali ločitvi stavkov o stvarnosti od vrednostnih stavkov, to namreč onemogoča kritiko.
- 15* Oblikovanje celote je prvi predpogoj splošnega koncepta znotraj katerega se posamični podatki lahko organizirajo, piše glavni avtor **Avtoritarne osebnosti**.

a) **Adorno** (Avtoritarna osebnost) - pravi, da so osebna mnenja drugotnega pomena v oblikovanju vzorcev delovanja, predvsem pri delu. Objektivni dejavniki vplivajo in da so mnenja in stališča pogosto posredovana, preden se oblikujejo v delovanje. Ne zavrača javno mnenjskega in anketnega proučevanja osebnostnih potez in globinskih struktur nazorov.

16* **Kritika pozitivne znanosti se nadaljuje v kritiko miselnosti in praktičnega delovanja moderne družbe.** V sodobni družbi dominira instrumentalna racionalnost, kateri Horkheimer in Adorno zoperstavljata praktično racionalnost. Ta naj bi bila usmerjena na odpravljanje popredmetenja družbenih razmerij. Ustreza delovanju v pogojih, ki jih Marx poimenuje kot človekovo odtujenost. Po njihovem mnenju takšno delovanje ni značilno za pogoje sodobne družbe. Prevladuje instrumentalna racionalnost. Gre za pojmovanje, da je situacijo potrebno tehnično čim bolj učinkovito obvladati. Človek postane sam najprej sredstvo, potem pa suženj takšne dejavnosti. Stvarnost predrugačila v silo zaslužnjevanja.

a) **Marcuse** - poudaril možnosti, da se dosežki znanosti uporabljajo za represijo nad človekom, za tlačenje, zatiranje njegovih resničnih potreb (enodimenzionalni človek). Pojem instrumentalne racionalizacije prevzame od Webra. Za to stališče večina kritikov meni da je romantično, da izraža nostalgijo po preteklih časih.

Množično komuniciranje:

17* Delno izhaja iz marksizma. Zavrača sleherni ekonomizem. Ostajajo ideje o odtujenosti, o sprevrženosti sedanjosti in o zahtevi po znanosti kot kritični dejavnosti.

18* V sodobni družbi ni prišlo do spremembe, ki bi pomenila emancipacijo. Izrabljanje še vedno obstaja. Pri Marksju je najbolj poudarjena lastnina nad produkcijskimi sredstvi, Frankfurtovci pa so menili, da ima množično komuniciranje odločilno vlogo v udejanjanju procesa vladavine v sodobni družbi.

19* To idejo, da ima množično komuniciranje odločilno vlogo v udejanjanju procesa vladavine v sodobni družbi je še bolj razvil **Marcuse** v svoji knjigi **Enodimenzionalni človek**. On meni, da je kapitalizem uspel zožiti človeka na eno samo razsežnost (**potrošniško**). Uničena je njegova sposobnost ustvarjanja, spreminjanja sedanjosti. **Reklame in propaganda** ustvarjajo pri človeku umetne potrebe, usmerjajo človeka k zadostitvi teh potreb, človek pa pozabi na svoje resnične potrebe, ki ostanejo potlačene. Meri na sodobno kapitalistično družbo, ki da je sistem stabiliziran in nevprašljiv, kar pa obžaluje.

c) **Lowenthal:** v delu **Preroki prevare** in drugi avtorji iz te skupine analizirajo politično propagando, kot sredstvo udejanjanja modernega totalitarizma. Zanj je značilno, da njena sporočila delujejo na podzavestne mehanizme sprejemnikov, s pomočjo govorniških preobratov. Organizacija se pojavlja kot cilj. Uspeh doseže ko, ko pri sprejemnikih pride do potrebe po propagandnih sporočilih, ko začno zadovoljevati njihove umetne potrebe. V propagandi se uresničuje ritual s katerim se prikazujejo domnevne informacije o skritih hudodelstvih sovražnikov, kar za poslušalce postane zadovoljstvo. Med ekonomsko in politično propagando ni bistvenih razlik.

Avtoritarna osebnost:

20* **Koncept avtoritarne osebnosti je glavni socialnopsihološki prispevek kritične teorije.**

21* Ideja prihaja iz **Fromm**ove postavke o tem, da se je meščan odpovedal svoji nekdanji prometejski emancipativnosti in pristal na represijo ter prenovo sadomazohistične strukture osebnosti.

22* To je oblikoval **Adorno** s skupino sodelavcev.

23* Ni jasno kako pride do oblikovanja tega osebnostnega tipa kot dominantnega. Najbrž gre za regresijo moderne družbe, za situacijo krize v njenem funkcioniranju. Gre za proces socializacije osebnosti.

24* Avtoritarni značaj bo verjetno prišel iz doma kjer je stroga disciplina. Stališče do politike postane neusmiljeno in v njem se v največji meri pojavlja sadizem. Največji pomen imajo predsodki.

25* **Avtoritarno osebnost definirajo:**

- 1* poudarjanje toge hierarhije družbe in njene politične strukture,
- 2* zavračanje demokratičnih postopkov v politiki,
- 3* opiranje na velikega vodjo in na prisilno kontrolo pri ohranjanju reda,
- 4* pripravljenost na omejevanje človekovih pravic in svoboščin,
- 5* fundamentalno stališče do vere,
- 6* zavračanje novosti in odprtosti,
- 7* pretiran interes za seks.

Usoda moderne družbe:

26* Poudarek je na odpravi represije in zatiranja.

27* Najznačilnejša je Marcusejeva knjiga : **Enodimenzionalni človek**.

8* V njej govori o tem, da je racionalnost sodobne, razvite industrijske, zlasti kapitalistične družbe oprta na višjo iracionalnost. Produktivnost in njena rast sta vpeti v produkcijo vojaških sredstev, tudi znanstveno raziskovanje je predvsem militarizirano. Mikroracionalnost te družbe kot njeno makroiracionalnost. Dominacija v razviti kapitalistični družbi postane ugodna, kar je vezano na potrošništvo, stalno dviganje materialnega standarda, na sladko pasivnost pri izpostavljenosti ekonomskih medijem. Pride do integracije proletariata in vseh drugih sil, ki bi lahko bile do vladajočega sistema subverzivne. Proletariat in buržoazija sta še vedno osnovna razreda, vendar je proletariat nehal biti subverzivna sila. Prevladuje brezupje do situacije splošne integriranosti in instrumentalizacije človekovih potreb. Oblike nadzorstva in represije so postale bolj učinkovite. Izginilo sleherno resnično oporečništvo. Komformizem je postal splošen. Status quo je definitivno vzpostavljen, čeprav krivičen. Sprevrženo načelo strpnosti. Toleranca naj bi bila subverzivna in osvobodilna sila, današnja toleranca pa postaja legitimizacijsko sredstvo znotraj represivne, nesvobodne družbe. Ta knjiga je tudi vplivala na študentsko gibanje (sveta knjiga gibanja). Gibanje, kot da je hotelo dokazati, da je še vedno možno spremeniti družbeni sistem v emancipativnem smislu. Marcuse, ki je bil nekakšen guru študentov, je kasneje priznal, da stanje ni brezupno. Obstajajo določene možnosti za osvoboditev, ki jo on pojmuje predvsem kot uresničevanje Freudovega principa zadovoljstva, odpravo sleherne represije v družbi, v civilizaciji, kar je Freud imel za nemogoče.

28* Splošni duh frankfurtovcev je bil **webrovski** - ni pravega upanja da je moderno družbo možno spremeniti v emancipativnem smislu.

9* **Horkheimer** - sleherna svoboda posameznika je odpravljena. , edini up videl v religiji in menil, da teologija edina presega videz in dosega zavest o svetu.

10* **Marcuse** je menil da seksualna revolucija vsebuje emancipatorni potencial da so nosilci tega gibanja.

Kritika:

Vse pglavitne ideje so vprašljive. Znanost ni le zaslužnjevna sila, brez nje si ni mogoče zamisliti človeške družbe. Znanost brez principov znanstvene dejavnosti ni možna. Zahteva po spoznanju totalitete ni neposredno možna. Kulturna represija ni nekaj novega. Ni družba brez konfliktov. Ideje o instrumentalni racionalizaciji najdemo že pri Webu.

KRITIČNA TEORIJA (do anketiranja) □ povzeto iz predavanja

29* Teorija je nastala v Nemčiji pred 2. svetovno vojno. Sestavljala skupina judovskih mislecev, ki so jo ustanovili v Frankfurtu, odtod ime: Frankfurtska šola, Inštitut za raziskovanje. Ukvarjali tudi z anketnimi raziskovanji. **Adorno**: je kritiziral anketno metodo in o tem napisal članek.

30* Frankfurtovci so raziskovali javno mnenje, ko še niso bile razširjene ankete. Delavci so zagovarjali socialistične metode, kasneje pa so (z anketo) ugotovili, da so ti delavci ksenofobni in pripravljeni na vse, da bi se uvedel nek red. Delavci so verbalno bili pripravljeni, da bi se vdali v neko demokratično podjetje. Tako velja, da niso volili nacistične stranke (kljub temu, da je Hitler prišel legalno na oblast). Vendar so raziskovalci so zbežali iz Nemčije še pred vojno.

31* Frankfurtska šola ali kritična sociologija (to ne pomeni, da kritizira). Kritično pomeni, da znanost presega obstoječe. Znanstvenik posega v sfero mogočega. To pomeni, da se ne omejuje na dejstva ki jih ugotovi, ampak razmišlja na tak način, da preseže obstoječe. Resnica je polna, ko dokaže obstoječe. To je osnovno stališče. Ali z besedami **Adorna** : »dokler sociologija ne privede teh antitez lastne sestave v dinamičen medsebojni odnos, ne more razviti svojega potenciala.«

32* Viri frankfurtovcev so pri Marxu in Freudu. Le ti jih navdihujejo in povezujejo. Od Marksa prevzamejo zgodnje ideje (filozof, kako pogoj življenja privedejo do odtujitve, človek začne delati na slabši način od tistega kar je zmožen, človek je sredstvo ustanove, so predmeti, ki ga omejujejo). Kako odstraniti zatiranje (potlačitev) je nakazal Freud.

33* Najpomembnejša imena: **Adorno, Fromm, Marcuse** (markuze)

a) Marcuse - napisal: **Enodimenzionalni človek**

1* Svet je popredmeten svet, oblikovali smo ustanove, ki z nami vladajo, vendar je to možno odstraniti. V knjigi piše, da je v današnjem svetu delavstvo ostalo integrirano v obstoječi kapitalistični red, in da ga več ni možno menjati. Mehanizmi zatiranja so postali tako popolni, vseobsežni, da smo mi svoje potrebe predrugačili (izpridili).

1. IDEJA: Ljudi, delavce smo spremenili, da jih družbeni sistem lahko zadovolji. Človek resnično potrebuje ljubezen a to predrugači v dobrino, v potrošniške potrebe smo preoblikovali ljudi. Ljudi raje trošimo, s potrošnjo se manipulira (vedno hočemo nekaj novega). To je nadomestek za pristno medsebojno razumevanje. Predvsem z mediji, reklamami in propagandami krepijo v nas LAŽNE POTREBE, tako, da predrugačijo naše potrebe v potrošniške dobrine. Z ljudmi se manipulira, da stalno hočejo novo blago, ki je nadomestek za pristno medsebojno vez.
2. IDEJA: družbeni sistem, da bi funkcioniral potrebuje sovražnika (Durkheim je že imel to idejo).
3. IDEJA: kdo bi utegnil bit subjekt sprememb. Delavstvo ne, ker je uspešno integrirano. To so lahko le skupine na obrobju družbenega sistema. To je mladina, ki ni vključena v proces dela. Na nek način je Marcuse postal Guru (vodja) študentskega gibanja. Medijska manipulacija je odločilna.
4. IDEJA: Marcuse se čudi, kaj se zgodilo z idejo TOLERANCE, ki je bila uvedena v času razsvetljenstva in je bila uveljavljena, do drugačne veroizpovedi. To je bila osvobodilna ideja. Od takrat toleranca izgubi svoj osvobodilni pomen.

b) Fromm - psihologijo preučeval s humanističnega stališča. Bil je prvi, ki je oblikovanje posebnega tipa osebnosti izpostavil kot problem. Poudaril je, da sodobne razmere oblikujejo posebno obliko sadomazohistične osebnosti. Moral je zbežali v Ameriko.

b) Adorno - proučuje osebnostne tipe, in oblikovanje osebnostnega tipa, ki bi lahko bil v ozadju Hitlerjevega obnašanja (vedenje kot Hitler). Znanstveniki so delali na oblikovanju inštrumentov za merjenje osebnosti. Najprej so delali na zapornikih, šolarjih, potem na Nemcih. Prišli so do pojma - Avtoritarna osebnost. To je bilo globinsko proučevanje osebnosti. Pojem avtoritarna osebnost še danes funkcionira (obstaja). To je instrument, ki dejansko funkcionira v raziskovanju političnega vedenja ljudi. To so osebe, ki imajo izrazite predsodke, razmišljajo o črno-belih temah.

Kritična (frankfurtska šola) šola: SPLOŠNE SOCIOLOŠKE TEORIJE □ *povzeto iz predavanja*

Marcuse je obravnaval sodobno družbo in pri tem izhajal iz kombinacije Freudovskih in Marksističnih predpostavk. S humanističnega stališča situacija brezupna. Glavni mehanizem ki preprečuje človekovo samouresničitev so **mediji**, ki nam vcepljajo lažne potrebe (potrebe po potrošnji). Mediji z nami manipulirajo (ekonomska, politična, propaganda, razvedrilo...) in nam preprečujejo soočenje samih s seboj. Uveljavlja zatiranje resničnih potreb, sistem je represiven. Njegova knjiga: Enodimenzionalni človek. Kritizirali so ga: menili so, da UPI obstajajo v študentih. **Fromm** je tudi poudarjal socialno psihologijo in povezal Freuda (humanistična dojetanja človekovega značaja) z Marksom.